

- Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 6. – С. 15-18.
5. Agricultural Marketing Competitive Strategies and Innovative Practices in Greece / [J. Bouris, P. Kaldis, G. Alexopoulos, A. Giannouzakou] // Agricultural Applications Session. International Scientific Conference eRA-6, 2011. – 12 p.
 6. ICT In Agriculture Connecting Smallholders to Knowledge, Networks, and Institutions / The World Bank, 2011. – 28 p.
 7. Соловійов І.О. Організаційні рішення в системі агромаркетингу / І.О. Соловійов // Економіка АПК. – 2013. – № 10. – С. 98-103.
 8. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер; пер. с англ. / ред. Е.М. Пеньковой. – М.: Прогресс, 1992. – 734 с.
 9. Крисальний О.В. Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності / О.В. Крисальний // Економіка АПК. – 2013. – № 8. – С. 10-12.
 10. Березіна Л.М. Інноваційна політика підприємств АПК: тактичні та стратегічні аспекти / Л.М. Березіна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 122-132.
 11. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

УДК [811.111+811.161.2]

Жорж Аль Жаммаль

аспірант кафедри

*економічної кібернетики та управління економічною безпекою
Харківського національного університету радіоелектроніки*

ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті запропоновано методика оцінки корупційних ризиків, розглянуто механізми та інструменти для проведення оцінювання. Розглянута методика дає змогу оцінити корупційні ризики в діяльності суб'єктів господарювання та розробити заходи з їх мінімізації. Також вивчено можливості впровадження цієї методики на вітчизняних підприємствах під час реалізації антикорупційної політики в Україні.

Ключові слова: корупція, корупційні ризики, оцінка, управління, фінансово-економічна безпека.

Жорж Аль Жаммаль. ПУТИ МИНИМИЗАЦИИ КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье предложена методика оценки коррупционных рисков, рассмотрены механизмы и инструменты для проведения оценивания. Рассмотренная методика позволяет оценить коррупционные риски в деятельности субъектов хозяйствования и разработать меры по их минимизации. Также изучены возможности внедрения данной методики на отечественных предприятиях во время реализации антикоррупционной политики в Украине.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные риски, оценка, управление, финансово-экономическая безопасность.

Georges AL Jammal. WAYS OF MINIMIZING CORRUPTION RISKS IN THE SYSTEM OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF ENTITIES

The results of theoretical and methodological research of corruption risk assessment in the system of economic security at an enterprise are presented in this paper. According to the purpose the existing methods of assessing corruption risks were analyzed and a single assessment methodology, based on the study, was suggested and recommendations of corruption risks minimization were provided. The algorithm of the corruption risk assessment was suggested; the mechanisms and tools of corruption risk assessment are considered, as well as the possibilities of their implementation in Ukraine during the anticorruption policy realization.

Keywords: corruption, corruption risks, assessment, management, financial and economic security.

Постановка проблеми. Ризики, що супроводжують господарську діяльність підприємств і генерують загрози, об'єднуються в особливу групу корупційних ризиків, що відіграють найбільш суттєву роль в загальному портфелі ризиків компанії. Істотне зростання впливу корупційних ризиків на результати господарської діяльності викликано нестабільністю зовнішнього середовища, економічної ситуації в країні, розширенням сфери фінансових відносин, мінливістю кон'юнктури ринку та низкою інших факторів. Тому оцінка та відстеження рівня корупційних ризиків є одним з найактуальніших завдань у практичній діяльності фінансових менеджерів. Нині однією з важливих складових діяльності служби економічної безпеки на підприємстві є запобігання корупції, а саме виявлення корупційних ризиків в діяльності підприємства (правових, організаційних та інших факторів і причин, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію), їх повне усунення або мінімізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий доробок із проблем управління ризиком значний

і включає наукові дослідження відомих українських та зарубіжних вчених [2; 3; 7], праці яких присвячені розгляду перш за все сутності економічного ризику, визначенню факторів і причин його виникнення, характеристик методів оцінки ступеня ризику.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основною проблемою залишається відсутність єдиної методики оцінки корупційних ризиків. Законодавство приймає закони про запобігання корупції, але відсутня практика розрахунку корупційних ризиків і механізми їх мінімізації. Досі відомі методики оцінки корупційних ризиків, які застосовані в інших європейських країн, але цілком перехоплювати методики зарубіжних держав недоцільно. Кожна країна, зокрема Україна, повинна мати власні шляхи подолання корупції та мінімізації ризиків з урахуванням індивідуальних особливостей і менталітету.

Мета статті полягає в розгляді теоретичних та методичних основ оцінки корупційних ризиків у системі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корупційним ризиком є обґрунтована ймовірність настання події корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення або порушення вимог антикорупційної програми [6].

Корупційні ризики в діяльності юридичної особи поділяються на внутрішні та зовнішні [5]:

– внутрішні корупційні ризики ідентифікуються в організаційно-управлінських, фінансово-господарських, кадрових, юридичних процедурах діяльності юридичної особи;

– зовнішні корупційні ризики ідентифікуються в діяльності ділових партнерів, зокрема органів державної влади, органів місцевого самоврядування, з якими юридична особа перебуває в ділових відносинах.

Існування корупційного ризику тягне за собою необхідність аналізу всіх можливих альтернатив розвитку підприємства. Залежно від змісту діяльності і безпосередньо ризикової ситуації вибір варіанта рішення за критерієм оптимальності володіє різним ступенем складності, у зв'язку з чим для вирішення багатofакторних економічних задач з метою прийняття раціонального рішення часто вдаються до використання спеціальних методів аналізу.

Здійснення об'єктивної оцінки корупційних ризиків у діяльності підприємства є необхідним кроком у запобіганні порушенню антикорупційного законодавства на підприємстві. Оцінка дає змогу забезпечити відповідність антикорупційних заходів специфіці діяльності підприємства та раціонально використовувати ресурси, що спрямовуються на проведення роботи з попередження корупції. За результатами ідентифікації корупційних ризиків відповідно до порядку її діяльності здійснюються їхнє визначення та опис, класифікація за категоріями та видами.

Оцінка корупційних ризиків – це діагностичний інструмент, спрямований на визначення слабких сторін в рамках всієї системи, які можуть відкривати можливості для виникнення корупції.

Метою виявлення та оцінки корупційних ризиків є визначення конкретних бізнес-процесів і ділових операцій в діяльності підприємства, під час реалізації яких існує висока ймовірність скоєння працівниками підприємства корупційних правопорушень як з метою отримання особистої вигоди, так і з ціллю отримання вигоди самим підприємством. Наприклад, отримання ліцензій, дозволів, погоджень, відшкодування ПДВ, забезпечення позитивних результатів перевірок контролюючих органів.

Оцінку корупційних ризиків рекомендується проводити як на стадії розробки антикорупційної програми підприємства, так і регулярно після її затвердження. На рис. 1 запропонований порядок проведення оцінки корупційних ризиків у діяльності суб'єктів господарювання.

Згідно з рис. 1 сам процес реалізації включає в себе такі основні етапи.

На першому етапі пропонується виявити та окреслити сфери та ризики, притаманні корупції, які будуть оцінюватися. До них можуть входити загальна сфера, тобто управління організацією, управління персоналом, управління фінансами, державні закупівлі, управління документообігом, управління безпеки установи; сфера етичної поведінки, тобто конфлікт інтересів, подарунки, хабарництво, захист інформаторів тощо; спеціальна сфера. Остання може включати конкретні функції діяльності суб'єктів господарювання, задля яких вона була створена, а також виявлення джерел ризику (нормативні, людські та практичні (оперативні) недоліки).

Наступний етап оцінки присвячений розгляду діяльності підприємства через окремі бізнес-процеси та оцінці цих процесів на ймовірність скоєння корупційного правопорушення. Так, до бізнес-процесів з підвищеними корупційними ризиками можна віднести вибір контрагентів, сертифікацію дилерів і дистриб'юторів, відкриття та закриття банківських рахунків, спонсорство та благодійність, представницькі витрати, цінову політику, взаємодію з державними органами, платежі, закупки, продаж непрофільного або непотрібного майна, діяльність філій, дочірніх або спільних підприємств.

Для кожного підпроцесу, пов'язаного з корупційним ризиком, слід скласти опис можливих корупційних правопорушень, включаючи:

– характеристику неправомірної вигоди чи переваг, що можуть бути отримані підприємству або його окремим працівникам за результатами вчинення корупційного правопорушення;

– посади на підприємстві, які є «ключовими» для потенційного вчинення корупційного правопорушення, тобто участь яких є необхідною для того, щоб вчинення корупційного правопорушення стало можливим;

– можливі форми вчинення корупційних правопорушень.

Наступним етапом оцінки корупційних ризиків є визначення осіб, що реалізують кожний конкрет-

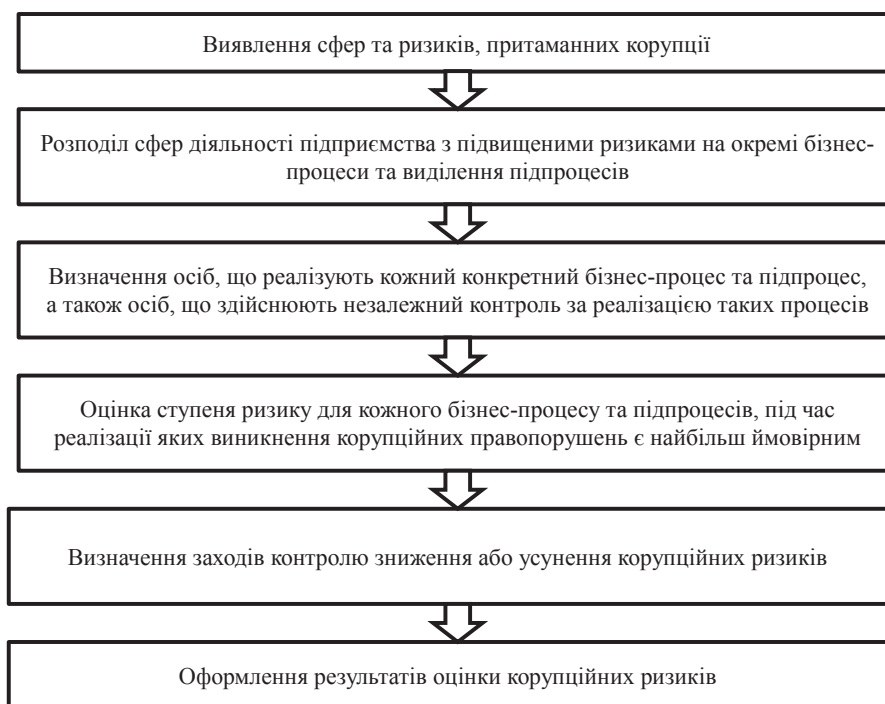

Рис. 1. Порядок оцінки корупційних ризиків

ний бізнес-процес та підпроцес, а також осіб, що здійснюють незалежний контроль за реалізацією таких процесів. Окрім того, необхідно сформулювати перелік посад, пов'язаних з високими корупцій-

ними ризиками. До працівників, що займають такі посади, можуть бути встановлені спеціальні вимоги щодо проходження антикорупційних процедур, наприклад проведення перевірки під час прийняття

Таблиця 1

Формування реєстру корупційних ризиків за бізнес-процесами та визначення заходів контролю за ними

Бізнес-процеси	Корупційні ризики	Заходи контролю
Перевірка контрагентів під час підписання договорів	Відсутність прозорого обґрунтування вибору контрагентів; контрагенту пред'являлися звинувачення в корупційній діяльності; контрагент використовує різні юрисдикції (під час відвантаження/платежів); контрагент знаходиться під санкціями або займається бізнесом в країнах, які знаходяться під санкціями; по відношенню до контрагента виявлений конфлікт інтересів зі співробітниками компанії; масштаб бізнесу контрагента не відповідає параметрам договору, або відсутня ліцензія на здійснення діяльності згідно з предметом договору; існує негативна інформація, яка впливає на репутацію контрагента; контрагент привертає до виконання договорів третіх осіб з «червоними прапорцями».	Моніторинг ділових партнерів включає: – перевірку нових бізнес-партнерів та їхніх посередників; – класифікацію контрагентів за ступенем ризику; – регулярні перевірки всіх контрагентів у період дії договорів та протягом 5 років після закінчення дії; – впровадження антикорупційних положень в угоди з бізнес-партнерами і посередниками (обов'язок контрагента дотримуватися вимог антикорупційного законодавства); – право на припинення виконання договірних зобов'язань без санкцій за порушення комплаєнс-принципів.
Сертифікація дилерів і дистриб'юторів	Недостатньо прозорі критерії сертифікації або неефективний контроль за даними критеріями; операції дилерів з підвищеним ризиком (угоди за цінами, вищими за прейскурант, продаж особам, які пов'язані з державою, або продаж іншим посередникам).	Аудит процедури сертифікації дилерів; впровадження дилером комплаєнс-політики; включення антикорупційних положень в дилерські угоди; аудит дилерів щодо комплаєнс-заходів з урахуванням ризиків.
Відкриття та закриття банківських рахунків	Наявність рахунків, за якими відсутнє обґрунтування про їхню необхідність; рахунки в офшорних юрисдикціях; відкриття та закриття рахунків для разових угод без належного обґрунтування; недостатній контроль за доступом до рахунків компанії або наявність такого доступу у третіх осіб; випуск та наявність неіменних карт.	Формалізована процедура відкриття та закриття рахунків; моніторинг рахунків.
Спонсорство та благодійність	Перерахування допомоги третім особам, які не надають послуги благоотримувачу; фінансування політичних партій та сил; відсутність прозорості та публічності інформації про благодійність; відсутність детального обґрунтування використання допомоги.	Наявність типового договору на надання допомоги; аналіз і аудит фактичного використання виділеної допомоги; обов'язкова публічність інформації про благодійність.
Прийом делегацій, подарунки та представницькі витрати	Розмір витрат на прийом делегацій перевищує встановлений норматив або відрізняється від нормативів компанії для аналогічного рівня співробітників; вартість подарунків перевищує одну мінімальну заробітну плату, встановлену на день прийняття подарунка одноразово; сукупна вартість подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року перевищує два прожиткові мінімуми, встановлені для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки; подарунки державним службовцям допустимі в межах протокольних заходів, тобто держслужбовець зобов'язаний передати подарунок державі.	Встановлення нормативів подарунків і представницьких витрат за рівнями співробітників; визначення критеріїв подарунків (відповідають загально визначеним уявленням про гостинність, в жодному разі не пов'язані з виконанням публічних функцій обдарованим та не є подарунком підпорядкованої (підлеглої) особи); компенсація витрат лише за наявності підтверджувальних документів; заборона на фінансування певних подарунків і представницьких витрат.
Цінова політика	Додаткові знижки та відстрочки; знижки та відстрочки, які мають відношення тільки до певного кола контрагентів; ціна, що перевищує звичайний рівень.	Аналіз виникнення обставин, що привели до необхідності надання знижок або відстрочок; обґрунтування та моніторинг економічної доцільності надання знижок; аналіз причин надання індивідуальних преференцій; аналіз причин зі зростанням цін вище звичайного рівня.
Взаємодія з державними органами	Наявність співробітників (кандидатів), пов'язаних з державою, або тих, що раніше обіймали посади на державній службі; наявність співробітників (кандидатів), чий близькі родичі, пов'язані з державою, можуть приймати рішення, що призводять до конфлікту інтересів.	Обов'язкове повідомлення державного органу, де працював співробітник (кандидат); аналіз обставин та прийняття заходів з недопущення конфлікту інтересів.
Платежі	Платежі не підтверджені згідно з внутрішньою процедурою; платежі контрагентам з корупційними ризиками; платежі в інші юрисдикції (особливо офшори).	Розподіл обов'язків узгодження, оформлення платіжних доручень, візування, відображення в обліку; контроль відповідності платежу умовам договорів; детальний облік платежів з потенційними та реальними корупційними ризиками; своєчасне відображення платежів; періодичний моніторинг платежів.
Закупки	Непрозоре ціноутворення; використання посередників.	Тендерні процедури на прозорій основі; аналіз інформації про переможців тендерних процедур; аналіз доцільності використання посередників.
Діяльність філій, дочірніх або спільних підприємств	Наявність бізнес-процесів з корупційними ризиками; отримання інформації про корупційні діяння та порушення; укладання угод з корупційними ризиками.	Призначення відповідальних осіб; впровадження антикорупційної програми; отримання та аналіз відомостей про операції з ризиками; аудит операційної та фінансової діяльності.

на роботу щодо попереднього вчинення корупційних порушень, регулярне заповнення форми (декларації) щодо конфлікту інтересів, встановлення вимог щодо регулярного звітування про дотримання антикорупційного законодавства працівником та про випадки вимагання чи підбурювання працівника до вчинення корупційних правопорушень.

Далі необхідно визначити види ризику для кожного бізнес-процесу та підпроцесу, під час реалізації яких виникнення корупційних правопорушень є найбільш ймовірним. Рекомендується також розробити комплекс заходів щодо усунення або мінімізації корупційних ризиків. Такі заходи рекомендується розробити для кожного бізнес-процесу (підпроцесу) залежно від властивого йому ступеня корупційного ризику (табл. 1).

Наступним етапом є оцінка ймовірності та значущості ризиків, притаманних корупції, таких як оцінка наявного внутрішнього контролю щодо виявлених ризиків і для тих, які не є ефективними або не існують, оцінка відносної ймовірності та потенційного значення цих ризиків. Під час оцінювання ймовірності, впливу та критичності ризику можуть бути використані табл. 2, 3, 4.

Таблиця 2

Методика оцінки ймовірності корупційних ризиків [6]

Ймовірність	Що це означає?
Низька (зелений) (рідкісні приклади)	Ймовірність настання корупційного злочину незначна, а заходи контролю можуть запобігти вразливості.
Середня (жовтий) (це може невдовзі статися)	Корупційний випадок відбувся, може повторитися найближчим часом, але заходи контролю можуть запобігти або принаймні значно знизити ризик.
Висока (Червоний)	Корупційний випадок відбувся, може повторитися найближчим часом, але заходи контролю неефективні або неадекватні.

Таблиця 3

Методика оцінки впливу та критичності корупційних ризиків [6]

Вплив	Що це означає?
Низький (Зелений) (незначні фінансові втрати, реалізація не перебуває в небезпеці, репутація незіпсована)	Практично немає ніяких наслідків, тому необхідні заходи або не потрібні, або потрібні в дуже незначних масштабах.
Середній (Жовтий)	Наслідки важливі, адже є необхідність реорганізації деяких вразливих сфер діяльності та ліквідації проблем.
Високий (Червоний)	Великі наслідки для установи, тому потрібно змінювати процеси та виділяти ресурси на більш ефективні заходи контролю.

Таблиця 4

Базова матриця корупційного ризику [6]

Рівень ймовірності	Високий	Жовтий	Червоний	Червоний
	Середній	Зелений	Жовтий	Червоний
	Низький	Зелений	Зелений	Жовтий
		Низький	Середній	Високий
Рівень впливу наслідків				

Оцінювання ймовірності та значущості кожного корупційного ризику є суб'єктивним процесом. Не всі корупційні ризики мають однакову ймовірність, а також не всі вони будуть істотно впливати на діяльність суб'єкта господарювання. Оцінювання ймовір-

ності та значущості дає змогу суб'єкту господарювання управляти своїми корупційними ризиками та раціонально застосовувати профілактичні заходи та заходи контролю.

Під час оцінювання корупційних ризиків слід покладатися на різні джерела, інтерв'ю менеджерів процесів, інших співробітників суб'єкта господарювання, які можуть не керувати процесами, але багато знати про них, оскільки вони виконують ці процеси щодня. Можна також робити запит до менеджерів процесів на деякі фактичні дані або на висновки з інших звітів тощо. Якщо спиратися на обмежену кількість джерел для формування цих даних, це збільшить ризик того, що інформація про можливі ризики буде неповною.

Анкетні (непряме опитування) та інтерв'ю персоналу (пряме опитування) – це найбільш використовувані методи та основні інструменти для збору даних про поточний стан діяльності суб'єкта господарювання. Поєднання обох методів дає змогу скористатися перевагами одного методу та уникнути недоліків іншого. Опитування, проведені за допомогою анкет та інтерв'ю, – це систематичні заходи, які дають змогу дійти висновків, які потім аналізуються та оцінюються керівництвом. Звичайно, заохочується використання методів подвійної перевірки, а також використання аудиторських звітів, стратегічних планів, звітів після вжиття заходів суб'єктом господарювання, місцевого досвіду тощо в оцінці ризиків. Однак отримання цих даних потребує значних коштів та часу.

Мета зазначених двох методів полягає в тому, щоб зібрати точні та кількісно визначені відповіді щодо впливу корупційних ризиків на кожен процес, отже, досягти вищої достовірності та надійності даних. Водночас це може бути використано для розробки дослідження з теми тенденцій корупційних ризиків на всіх рівнях діяльності. В майбутньому можна дослідити динаміку ризиків та їх зміни протягом певного часу.

Переваги використання обох методів:

- збір точних та кількісно визначених відповідей щодо вразливості кожного процесу до впливу корупційних ризиків;

- вища обґрунтованість та надійність даних;

- зміцнений механізм контролю похибки в процесі оцінки зниження ризиків, яку проводять оцінювачі;

- створення можливостей для співробітників активно брати участь у цьому процесі;

- інтерв'ю зі співробітниками установи можуть дати керівництву важливу інформацію та більш об'єктивну оцінку.

Зниження виявлених корупційних ризиків відповідає на досить ймовірні та значущі корупційні ризики та оцінює пріоритети і джерела для вжиття заходів контролю або конкретних процедур виявлення корупції. Оцінені ризики необхідно порівняти з ефективністю заходів контролю, які також запропоновані комітетом. Корупційні ризики потім передаються менеджерам процесів, а також розробляється план реагування на корупційні ризики.

Мета плану зі зниження ризиків полягає в зменшенні або усуненні виявлених корупційних ризиків та підвищенні рівня етичної поведінки працівників суб'єкта господарювання. Керівництво повинно вибрати певні заходи, визначені в рамках плану зі зниження ризиків, які найбільше підходять для інституційного запобігання, усунення або скорочення впливу наявного корупційного ризику. Якщо

воно вважає, що жоден із запропонованих заходів не є дієвим, комітет з управління ризиками повинен ініціативно запропонувати більш ефективні заходи для зниження корупційних ризиків. Після визначення заходів зі зниження корупційних ризиків мають бути запропоновані пріоритетні заходи (відповідно до ступеня корупційного ризику), виконавці з управління ризиками (менеджери процесів, які повинні виконувати заходи щодо зниження ризиків) та терміни їх реалізації. Керівництво суб'єкта господарювання повинно також призначити спеціаліста з управління ризиками, завданням якого є контроль виконання плану реагування на корупційні ризики установи, а також звітність за результатами виконання плану (протокол засідання виконавців з управління ризиками) керівництву.

Звітність за результатами є важливою частиною всього процесу. Це сприяє ефективному управлінню, забезпечує підтримку керівництва в прийнятті рішень під час стратегічного планування та оперативного управління процесами, а також дає можливість ознайомити персонал з результатами реалізації управління корупційними ризиками та допомогти менеджерам процесів в реалізації плану реагування на корупційні ризики. За результатами проведеної оцінки корупційних ризиків підприємству слід підготувати «карту корупційних ризиків», яка включатиме перелік основних бізнес-процесів (підпроцесів) підприємства, рівень ризику, відповідальних осіб і заходи з мінімізації.

Висновки. Таким чином, запропонована методика дає змогу оцінити корупційні ризики в діяльності суб'єктів господарювання, які впливають на подальший розвиток, а також розробити заходи з мінімізації. Для мінімізації корупційних ризиків загалом необхідно забезпечити моніторинг конфлікту інтересів, впроваджувати механізми оцінки корупційних ризиків і здійснювати контрольну діяльність в кожному бізнес-процесі.

Особливо відзначимо значимість подальшої актуалізації проблеми оцінки корупційних ризиків і забезпечення її дослідження експертним співтовариством. Слід продовжити розробку і впровадження методології оцінки корупційних ризиків, що дасть змогу контролювати вразливі для корупції функції управління в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-18 // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
2. Костенко В. Світовий досвід протидії корупційним проявам / В. Костенко // Держава і право. – 2012. – № 58. – С. 302-308.
3. Прозорість і корпоративна соціальна відповідальність / [І. Курінна, В. Малярчук, М. Саприкіна, М. Супрунок, О. Трегуб]. – К.: Поліграфія «Юстон», 2015. – 47 с.
4. Пальцун І. Compliance-політика як складова корпоративної культури підприємства / І. Пальцун // Торівля та ринок України. – 2013. – Вип. 35. – С. 134-141.
5. Разработка и реализация политики противодействия коррупции: [практическое пособие] / подготовлено Европейским Союзом и Советом Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/DGHL/cooperation/economic.crime/corruption/Publications/Handbook%20on%20AC%20policies_%20RUS.pdf.
6. Руководство по методологии оценки коррупционных рисков, подготовленное руководителем проекта ПАСА Совета Европы Квентином Ридом (Quentin Reed). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/t/DGHL/cooperation/economiccrime/corruption/Projects/EaP-CoE%20Facility/WS-Sxb-19.06.12/1917-PACA-TP02-11-RA%20METHODOLOGY-nal-for%20Sxb%20workshop%20ru.pdf>.
7. Agbo S. Performance Audit: A Tool for Fighting Corruption in the Nigeria's Public Sector Administration / S. Agbo, J.A. Aruomoaghe // International Journal of Management and Sustainability. – 2014. – Vol. 3. – Issue 6. – P. 374-383.
8. Henderson W.T. Anti-corruption internal audits: a crucial element of anti-corruption compliance / W.T. Henderson [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ey.com>.